

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – České dějiny

Autoreferát (teze) disertační práce

PhDr. Michal Kurz

Vize a budování socialistických měst v období stalinismu

(Praha 1948–1956)

Visions and Building of the Socialist Cities during the Stalin Era

(Prague 1948–1956)

Vedoucí práce prof. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D.

2023

Východiska a cíle práce

Předkládaná dizertační práce se zabývá obsahem a původem dobového pojmu socialistické město v kontextu československého stalinismu padesátých let. Na příkladu Prahy zkoumá, jak byl tento frekventovaný pojem definován a uplatňován v procesu rekonstrukce a přestavby historického města. Jejím cílem je rekonstruovat proces socialistické transformace Prahy v období padesátých let, identifikovat v něm základní znaky socialistického města a analyzovat jeho hlubší myšlenková východiska.

Práce vychází z dlouhodobějšího zájmu o dějiny československého stalinismu a rovněž historii pražské architektury a urbanismu, v tomto směru navazuje na diplomovou práci, v níž jsem se věnoval analýze procesu utváření oficiálního obrazu města Prahy v období rámcově vymezeném léty 1945 a 1960 a na pozadí dobově frekventovaných pojmů „staré“ a „nové“ Prahy jsem se pokusil sledovat obousměrný vztah mezi fyzickým prostorem města a jeho veřejnými reprezentacemi.

Struktura práce je vystavěna kolem ústředního pojmu „socialistické město“, který začal od konce čtyřicátých let charakterizovat zamýšlenou budoucí podobu sídel v ČSR i dalších lidově demokratických zemích a zaštiťovat v nich prováděné změny. Navzdory četnosti a samozřejmosti, s jakou toto sousloví užívala většina oficiálních textů, nelze přehlédnout jeho obsahovou nevyhraněnost, resp. otevřenost. Výchozí otázka proto zní: Jakým způsobem se ideály a principy socialismu, resp. stalinismu měly a mohly promítat do fyzického prostoru historického města? Při hledání odpovědi usiluji o podrobné ohledání vztahu mezi (stalinistickou) ideologií a (urbánním) prostorem, v němž úlohu klíčového (ale nikoli jediného) nástroje sehrávaly odborné disciplíny architektury, urbanismu a městského plánování.

Okruh základních otázek je vymezen následovně: Jaké záměry fyzická a symbolická transformace historických měst v éře padesátých let sledovala? Jaké koncepce a myšlenková východiska se do ní promítaly? Jaké znaky měl re-konstruovaný a re-prezentovaný prostor získávat? Kteří aktéři se na jeho utváření podíleli? Nakolik významnou roli sehrávaly v celém procesu ideové dis/kontinuity směrem k přecházejícím obdobím?

Svůj přístup k tématu charakterizuji za pomoci pojmů archeologie a genealogie adaptovanými z děl Michela Foucaulta jako cestu k odkrývání a rozboru dobových

myšlenkových struktur.¹ Archeologií socialistického města rozumím rozkrytí a důkladný průzkum zvolené časové vrstvy (stalinistické fáze československého státního socialismu) v korpusu dochovaných výpovědí a re-prezentací, při kterém mě zajímalo, co všechno bylo v rámci tohoto pojmu dobově myslitelné, vyslovitelné a diskutovatelné. Genealogií socialistického města označuji zkoumání otázky jeho „původu“ nikoli ve smyslu „pravé“ či „původní“ podstaty, ale spíše procesu „vznikání“ včetně dis/kontinuit, ambivalencí a peripetií, které jej v kontextu Prahy a dalších měst provázely.

Socialistické město v konceptuálních východiscích: utopie – stalinismus – prostor

První obecně konceptuální kapitolu věnuji rozboru trojice pojmů, které v mém badatelském přístupu vytvářejí základní předpoklady k bližší definici socialistického města: utopie, stalinismus a prostor. Pojem utopie nepokládám vzhledem k jeho specifické pozici v dobovém slovníku za příliš vhodný a pro vystižení podstaty socialistického města upřednostňuji příbuzné, významově otevřenější pojmy projekt a vize, svými konotacemi navíc příhodně mířící do sfér architektury a urbanismu, které jsou pro zkoumané téma klíčové.² Ve vztahu k jednotlivci vykazuje vize nezanedbatelný mobilizační potenciál: poskytuje orientaci v žité realitě, vybízí k aktivitě ve prospěch obecnějšího kolektivně definovaného cíle, organizuje a usměrňuje individuální jednání, kterému dodává pocit smysluplnosti.

Stalinismus pokládám ve shodě se zahraničním i domácím bádáním posledních let za jednu (neliberálních) forem organizované či vrcholné modernity, obsahující zásadně ambivalentní směs emancipačních a disciplinačních prvků.³ Mezi její specifické znaky náleží mj. pro oblasti architektury a umění klíčový tradicionalistický vizuální kód odvozený ze zásad socialistického realismu a soustavně deklarovaný nárok na zformování „nového socialistického člověka“.⁴ Tento záměr byl nesen deterministickým předpokladem tvarovatelnosti lidského jedince, a to nejen skrze jeho výchovu a výuku, ale v zásadní míře také prostřednictvím cílených zásahů do prostoru, který obývá. Socialistické město proto pokládám za jeden z klíčových

¹ Michel Foucault, *Archeologie vědění*. Praha 2002; Týž, *Diskurs, autor, genealogie*. Praha 1994.

² Dietrich Beyrau, *Das bolschewistische Projekt als Entwurf und soziale Praxis*, in: Wolfgang Hardtwig (Hg.), *Utopie und politische Herrschaft im Europa der Zwischenkriegszeit*. München 2003, s. 13–39. Širší a nenormativní význam pojmu utopie naznačuje Pavel Kolář, *Soudruzi a jejich svět: sociálně myšlenková tvářnost komunismu*. Praha 2019, s. 258.

³ Bo Stráth – Peter Wagner, *European Modernity: A Global Approach*. London 2017, s. 147–167; Peter Wagner, *A Sociology of modernity: liberty and discipline*, s. 100–103; James C. Scott, *Seeing like a state: how certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven – London 1998.

⁴ David L. Hoffmann, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*. Ithaca 2003, s. 45an.; Denisa Nečasová, *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno 2018.

atributů stalinské modernity, neboť spolu s dalšími prostorovými vizemi vymezovalo žádoucí transformativní prostředí budoucí socialistické, potažmo komunistické společnosti.

Konceptuální uchopení (nejen městského) prostoru jako sociálně produkované a re/konstruovatelné kategorie v duchu tzv. prostorového obratu vytváří předpoklady pro výklad budování socialistického města jako procesu, který paralelně probíhal jak na ryze materiální, tak i stejně významné symbolické rovině.

Město v topografii stalinské modernity

Ve druhé kapitole dokládám zásadní politický a symbolický význam, který v kontextu stalinistické modernity sehrávaly prostorové kategorie (město, krajina, hranice ad.). Transformativní potenciál a ambice stalinismu se odrážely v dobovém jazyce i vizualitě, které umožňovaly utvářet ve fyzickém prostoru bez ohledu na tempo jeho reálné přestavby novou významovou síť tvořenou jednotlivými re/konstruovanými body-místy. Modernizační, resp. budovatelský proces kladl důraz na nezbytnost aktivního přetváření, tj. neustálého zdokonalování životního prostředí skrze lidskou vůli a organizovanou kolektivní práci. Literární ekvivalent tohoto vztahu vyjadřovaly frekventované alegorie země jako dílny, sadu či zahrady, tj. prostoru, který musí být zdokonalen lidskou vůlí. Obecná idea lineárního pokroku byla přitom prezentována v tradičním myšlenkovém rámci rozvíjení a zvelebování (socialistické) vlasti, jejíž krásy probíhající proměna nenarušuje, nýbrž posiluje. Krása obývané a zobrazované krajiny vyplývaly z procesu její všestranné kultivace člověkem. Vztah k rodné zemi, jejím městům, památkám a přírodě byl v oficiálním diskurzu podporován s poukazem na tzv. socialistické vlastenectví coby zdroj motivace k aktivní účasti na její výstavbě a také k ochraně vůči vnějším (západním) nepřítelům. Praha coby přirozené symbolické i faktické centrum země sehrávala v tomto kontextu zásadní roli a její přeměna v socialistické město se tak v padesátých letech vřazovala do širokého spektra vizí utvářejících prostor, v němž se poúnorový režim ustavoval, prezentoval a legitimizoval.

Praha jako socialistické město v padesátých letech

Ve třetí a čtvrté kapitole na základě dobových textů a urbanistických plánů popisuji a analyzuji proces plánování a výstavby Prahy v období padesátých let. Tento proces započal na přelomu let 1950 a 1951 politicky vyhlášenou a organizovanou kampaní „Za novou socialistickou Prahu“, do níž byli od počátku formou pracovních brigád zapojováni i občané. Rozsáhlé organizované svépomocné aktivity (mj. Letná, Podolí) sehrávaly nezastupitelnou úlohu ze

symbolického hlediska (socialistické město jako město, na jehož budování se přímo podílejí jeho obyvatelé) i ryze praktických ohledů (s jejich pomocí mohla být řada záměrů rozběhnuta i v podmínkách omezených finančních zdrojů, které Praha získávala z centrálního rozpočtu).

Celková modernizace Prahy od počátku probíhala s oporou hledanou v celospolečensky relevantních tradicích. Četné historizující příměry a metafory, včetně ústředního poukazu na soudobou budovatelskou aktivitu coby završení bájného proroctví kněžny Libuše, pomáhaly zamýšlenou proměnu symbolicky odůvodnit a legitimizovat jako historicky přirozený a všestranně pozitivní proces. Prostor, dominanty a funkce socialistického města tak byly odvíjeny od půdorysu města historického a nacionálně českého.

Jak dokládám podrobnou analýzou dobového mediálního diskurzu, Praha coby sídlo s historicky dochovanou strukturou se v padesátých letech k ideálu socialistického města neměla a nemohla přibližovat plošnou přestavbou, nýbrž za pomoci vysokého počtu jednotlivých, z ideologického hlediska však o to důležitějších projektů a zásahů. Jejich účel souvisel jak s bezprostředními problémy města a uspokojováním potřeb jeho obyvatel (dopravní infrastruktura, veřejná zeleň, bydlení), tak se širšími, lokální rámec přesahujícími požadavky reprezentace a legitimizace nového režimu, resp. s jeho politikou paměti (sídla politicky klíčových institucí, pomníky, památníky, muzea). Obě tyto roviny, funkční a reprezentační, byly přitom prezentovány jako rovnocenně nezbytné, neboť přestavba a výstavba socialistického města měly pečovat o potřeby nejširších vrstev společnosti a zároveň výtvarně a architektonicky manifestovat nastupující společenský řád. Pro kýžený socialistický charakter města byla proto vedle účelu realizovaných projektů (prospěch „lidu“) stejně důležitá i jejich vnější forma, která měla v duchu metody tzv. socialistického realismu vycházet z historických tradic starších slohových období. Teprve součtem a vzájemným významovým propojováním těchto projektů byl ve stávající urbanistické síti utvářen významově homogenní prostor. Klíčovou součástí probíhajících akcí byla jejich soustavná mediální prezentace a interpretace.

Zásadním předpokladem utváření socialistického města se stalo převedení klíčových nástrojů k plánování a výstavbě do rukou státu, k němuž položily předpoklady již celkové socioekonomické změny po roce 1945. Nový zákon o územním plánování a výstavbě obcí z roku 1949 provázal rozvoj a výstavbu města se systémem centrálního ekonomického

plánování.⁵ Územní plánování bylo tímto způsobem definitivně etablováno jako expertní disciplína se zásadním politickým významem zaměřená na komplexní řešení a řízení výstavby obcí a zajištění jejich vývoje v souladu s budováním socialismu. Z podílu na výstavbě sídel zákon zároveň vylučoval soukromé stavebníky.

Klíčovým dokumentem, který měl parametry budoucího města jasně definovat, se stal směrný územní plán. Zpracování jeho návrhu začalo v roce 1949 v plánovacím referátu Ústředního národního výboru, od roku 1951 pokračovaly ve specializované Kanceláři pro směrný plán a v roce 1953 byl předložen první ucelený návrh. Ten v jednotlivých aspektech výrazně odrážel snahu o reflexi předobrazů soudobého sovětského, resp. moskevského urbanismu: dopravní systém tvořený kombinací okružních a radiálních tahů; důraz na tradiční principy urbanismu jako symetrii, osy, průhledy; město jako kompaktní a centrálně uspořádaný celek s jednotnou architektonickou kompozicí; zhodnocení praktické a symbolické úlohy historických památek a možností jejich využití. Vedle zajištění kontrolovaného růstu města a všech jeho funkčních parametrů (bydlení, doprava, výroba, rekreace) byl zásadní důraz kladen ve shodě se soudobou sovětskou praxí i na parametry estetické a výtvarné. Návrh počítal se čtyřmi soustřednými okruhy, z nichž nejvnitřnější staroměstský měl plnit reprezentační funkci a navazovat na nový tzv. ústřední prostor situovaný do struktury Starého Města.

Z podrobné analýzy okolností vzniku plánu vyplývá, že navzdory oficiálním proklamacím nepředstavoval náhlý revoluční zvrat, nýbrž vyústění dlouhodobě diskutovaných možností efektivnějšího (nejen) pražského plánování. Ostře kritické výpady a vymezování se vůči předcházejícím desetiletím pražského vývoje, které obsahoval text průvodní zprávy i doprovodná mediální prezentace, fungovaly především jako legitimizační strategie umožňující ve shodě s celkovou sebe prezentací pounorového režimu podtrhnout zásadní odlišnost a vyšší kvalitu představovaných vizí. Současně bylo možné tímto způsobem upozadit případné ideologicky nežádoucí kontinuity některých (meziválečných, ale také protektorátních německo-českých) idejí a záměrů, jejichž znalost a relevance zůstala i po druhé světové válce přinejmenším v části odborné komunity architektů zachována.

I přes četné nepřiznávané myšlenkové kontinuity však deklarovaně socialistický charakter plánu zároveň nezůstával jen prázdným ornamentem. Jeho specifická autoři odvozovali z nových politických a socioekonomických podmínek, v nichž začal být

⁵ Zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ze dne 19. prosince 1949; Nařízení vlády č. 51/1950 Sb., o územním plánování obcí, ze dne 16. května 1950.

připravován. Zestátnění výrobních prostředků, rozhodující posílení pravomocí veřejného sektoru a propojení rozvoje města s celostátní centrálně řízenou ekonomikou a plánováním zajišťovaly z pohledu řady architektů oproti dřívějším obdobím spolehlivou institucionální a organizační bázi pro uskutečnění komplexních změn. Za podstatu socialistického urbanismu autoři plánu označili odstraňování rozdílů mezi centrem a periferií města.

Směrný plán se však pro reálnou výstavbu města stal pouze velmi rámcovým vodítkem, neboť po celá padesátá léta zůstal předmětem takřka nepřetržitého přepracování a projednávání, které vyvolávaly hospodářské, technické i ideologické důvody. Vedle nepružného fungování centrálně řízené ekonomiky, vysokého počtu zainteresovaných aktérů a opakovaných správních reorganizací, které znepréhledňovaly schvalovací proceduru, sehrálo zásadní roli i zavedení a následně opuštění metody socialistického realismu. K výraznějšímu zkrácení celého procesu oproti éře meziválečné republiky, jejíž zdoluhavost a nefunkčnost byly terčem soustavné kritiky, proto ani po roce 1948 nedošlo. Proklamovaná výstavba Prahy jako plánovitě rozvíjeného socialistického města se v praxi neobešla bez opory v dílčích regulačních plánech zpracovaných v meziválečném období.

Výstavbu a architekturu Prahy rozhodujícím způsobem podmínila oficiální politická linie KSČ, která byla na celostátní úrovni nastavena na konci čtyřicátých let, a to ve dvou paralelních a vzájemně ne zcela kompatibilních směrech. Na jedné straně byla na počátku první pětiletky přijata opatření k zefektivnění, zlevnění a zrychlení výstavby skrze podporu zprůmyslnění, typizace a standardizace. V tomtéž roce (1949) byl pod vlivem sovětské kulturní politiky proklamován jako jediná závazná metoda umění a architektury socialistický realismus, založený na požadavku aplikace tradičních historizujících forem. Obě vzájemně do značné míry protichůdné linie zůstaly součástí oficiální politické linie po celou éru stalinismu a v odborné praxi vytvářely prostor pro vzájemné kolize a vyjednávání mezi zastánci ekonomických a výtvarných hledisek.

Na procesu budování socialistické Prahy se v průběhu padesátých let podílela široká síť aktérů, kteří do něj vnášeli různá hlediska a motivace. Hlavní analyzované skupiny rámcově vymezují jako politiky, architekty, ochránce památek, žurnalisty a občany, přičemž reflektují i případné dílčí překryvy mezi těmito kategoriemi.

Vrcholným politikům stranického a státního vedení připadla formálně nejvyšší úloha iniciátorů a zadavatelů, kteří vybrané projekty zaštiťovali svou autoritou a zároveň jejich

prostřednictvím posilovali vlastní veřejný obraz. Přestože pro řízení a dozor nad výstavbou města a tvorbou směrného plánu byl v roce 1951 zřízen zvláštní vládní výbor pod předsednictvím Antonína Zápotockého, zájem jeho členů se koncentroval na několik z ideologického hlediska klíčových projektů (Stalinův pomník, památník na Vítkově) a do většiny otázek městského rozvoje aktivněji nezasahoval. Zúčastnění politici neprojevíli zájem stát se v otázkách architektury důslednějšími ideovými arbitry. Řada ministrů (zejména Nejedlý, Kopecký a Čepička) prosazovala své záměry na poli výstavby a rekonstrukce města bez vzájemné koordinace po vlastní rezortní linii. Během první poloviny padesátých let se tak ve výstavbě Prahy nevytvořil efektivně fungující mechanismus rozhodování, koordinace a řízení.

Mimořádně vlivnou pozici mezi politickými aktéry ovlivňujícími podobu Prahy lze identifikovat u ministra Zdeňka Nejedlého coby garanta oficiálního výkladu českých dějin s důrazem na „pokrokové tradice“ husitství a národního obrození. Jeho tradicionalistické schéma významným způsobem podmínilo jak dobový vztah k historickým památkám, tak i proces hledání optimálních výrazových forem socialistického realismu a s ním spojené hodnocení jednotlivých slohových období. Ačkoli jeho osobní zájem o odborné otázky architektury a výtvarného umění nebyl soustavný a v případě architektury zcela minimální, přihlašovali se k jeho autoritě představitelé obou těchto sfér.

Výrazně obtížnější pozici oproti vrcholným představitelům stranické a státní struktury měli političtí představitelé a úřední aparát pražského národního výboru, jimž připadala praktická koordinační úloha „běžné“, v praxi však neméně zásadní stavební činnosti, zejména výstavby a rekonstrukce bytů. Pohled do dobového tisku a některých úředních dokumentů prokazuje v mnoha ohledech nepřehledný a neefektivní průběh zajišťování jednotlivých projektů a slabé pravomoci národních výborů při zajišťování koordinace mezi desítkami investorů, kteří ve svých záměrech postupovali často bez ohledu na zásady vznikajícího směrného plánu. Tato reálná situace se ocitla v ostrém protikladu k veřejně soustavně deklarované potřebě plánovitosti jako jednomu z klíčových atributů socialistického města.

V mnoha ohledech nezastupitelnou roli sehrávali v procesu utváření socialistické Prahy architekti coby klíčoví experti v týmu směrného plánu, projektanti konkrétních úprav a budov i úředníci plánovacího a technického referátu, kteří disponovali i reálnou politickou pravomocí a zajišťovali podklady pro jakoukoli stavební akci na území města. V rozhodující míře konkretizovali a interpretovali obsah obecných politických usnesení.

Vlivnou odbornou skupinu představovali v pražském kontextu zástupci státní památkové péče, která po roce 1945 zásadně posílila svou celospolečenskou roli. Nové politické a socioekonomické podmínky (omezení práv soukromých vlastníků, důraz na primární roli státu v ochraně památek, tradicionalistická kulturní a legitimizační politika KSČ) otevřely cestu k aplikaci dosud pouze teoreticky promyšlených konceptů, zejména plošné ochrany a systematického průzkumu historického města. Konzervativní a nacionalisticky podbarvená povaha stalinistické kulturní politiky usnadňovala možnost za pomoci dílčích diskurzivních posunů adaptovat pro nové politické podmínky řadu tradičních konceptů (památky jako dílo národa/lidu). Myšlenku ochrany památek bylo vedle toho možné zaštitit odkazy na sovětské (Leninův důraz na význam kulturního dědictví) i některé domácí autority (Nejedlý, Zápotocký).

Zásadní role žurnalistů spočívala v zajištění soustavné cirkulace oficiálních obrazů a interpretací ve veřejném prostoru. Politické proklamace i expertní projekty zpracovávali do podoby srozumitelných zkratk, multiplikacemi a variacemi zvyšovali jejich dosah. Ve srovnání s architekty, památkáři a dalšími odborníky, kteří v denním tisku publikovali jen zřídka, dokázali volit jazykové prostředky přístupnější širšímu publiku. Za pomoci vybraných řečnických figur a slohových postupů dávali budování socialistické Prahy podobu příběhu, resp. příběhů skládajících dohromady významový celek.

Řadoví občané, jejichž roli detailně sleduji formou sondy porovnávající zprávy v denním tisku a stížnosti zasílané oficiálním úřadům, nezůstávali jen pasivními příjemci vize socialistické Prahy a deklarovaným zdrojem její legitimacy. Svými reakcemi se podíleli i na dílčí kritické reflexi této vize, aniž by přitom nutně ztráceli základní důvěru v poúnorový režim jako takový. Kritičnost mnohých z nich mohla naopak vycházet právě z této důvěry a ve snaze napravovat nedostatky stávajícího systému pouze reagovala na oficiálně opakované výzvy veřejných činitelů k odpovědnému přístupu.

Mezi znaky, resp. principy, které byly socialistickému městu v dobovém diskurzu přiřazovány, jsem identifikoval důraz na plánovitý rozvoj, hygienu, vyrovnávání rozdílů mezi centrem města a jeho okraji, reprezentativnost veřejného prostoru a architektury a všestranné využití historického dědictví. Z této zjištěné kombinace se idea socialistického města stalinské éry jeví jako svébytný hybridní model kombinující racionalistický přístup v plánování, technických a hygienických aspektech výstavby s výrazným tradicionalismem v estetických a uměleckých otázkách architektury a urbanismu.

Socialistické město v genealogické perspektivě

V páté kapitole analyzuji dobový obsah, resp. obsahy samotného pojmu socialistické město a jeho myšlenkové kořeny. Analýzu člením do dvou genealogických linií odpovídajících dvěma způsobům, jimiž byl pojem definován v dobovém politickém a odborném diskurzu. První představuje negativní vymezení pojmu socialistické město (tj. důsledná antiteze města kapitalistického), druhá přibližuje pozitivní definici odvoзованou ze sovětských předobrazů a tvůrčí metody tzv. socialistického realismu.

Negativní definice: kritika kapitalistického města

V padesátých letech běžně užívané protikladné obrazy socialistického a kapitalistického města nevycházely pouze z diskurzivních strategií dobové propagandy, která s vyhrocenými schémata operovala takřka ve všech sférách tehdejšího života. V kritických a nezřídka emotivně zabarvených charakteristikách kapitalistických měst minulosti i současnosti lze najít stopy hlubší myšlenkové tradice – motivy, argumenty a výtky, které na adresu moderních (velko)měst hojně zaznívaly již v průběhu 19. století.

Na nejobecnější úrovni lze vizi socialistického města zasadit do širokého pole tradičního, od antiky rozvíjeného uvažování o ideálním městě koncipovaném jako dokonalejší alternativa uspořádání stávajících sídel i společnosti v nich. Bezprostřednější myšlenkovou bází představuje éra průmyslové modernity 19. století spojená s prudkým zvýšením tempa technického pokroku a zformováním moderních politických ideologií včetně socialismu, resp. marxismu. V tomto období dochází rovněž k důslednějším propojení jednotlivých sociálně reformních konceptů s plánováním měst a ke všeobecnému zakotvení deterministického předpokladu o reformovatelnosti myšlení a chování lidí skrze zvolené urbanistické a architektonické formy.

Úvahy o socialistickém městě, které začaly být v českém prostředí poprvé explicitně rozvíjeny během meziválečného období v úzkém okruhu levicové avantgardy, představovaly jednu z četných reakcí na fenomén moderního industrializovaného (velko)města 19. století, jeho prakticky pocíťované nedostatky a problémy. Marx a Engels formulovali ve svých textech obsáhlou kritiku soudobých velkých měst, jejichž stav klasifikovali jako průvodní znak nevyhovujícího, pouze revoluční cestou odstranitelného systému kapitalismu. Jeho pozitivní protipól spatřovali v ideálním, historickou nutností odůvodněném modelu beztřídní společnosti. Po skončení první světové války začaly na této všeobecné bázi vznikat v úzkém, ale

intelektuálně plodném okruhu levicových avantgard konkrétnější návrhy forem socialistického města. Jejich klíčovým referenčním bodem se od počátku dvacátých let stala politická a socioekonomická realita Sovětského svazu. Až do nástupu stalinismu se tyto úvahy a diskuze odehrávaly převážně na mezinárodně sdílené platformě moderní architektury a urbanismu.

Na počátku třicátých let, paradoxně ve stejné době, kdy československá levicová avantgarda ve svých veřejných prohlášeních upevnila vzájemné významové spojení moderní architektury s myšlenkou boje za socialismus, došlo v SSSR k zásadnímu obratu, který tuto symbiózu razantně ukončil. Stalinem iniciovaný příklon k metodě socialistického realismu znamenal změnu ve formě, kterou měla architektura socialistických měst nabývat. Dosud neproblematizovaná, mezinárodně sdílená funkcionalistická estetika začala být v sovětském prostředí interpretována jako projev nežádoucího formalismu a kosmopolitismu. Vize socialistického města tím v podmínkách stalinistického režimu nabyla specifickou podobu, v níž byla posléze, po skončení druhé světové války přenesena do československého kontextu.

Pozitivní definice: sovětské vzory a socialistický realismus

Ještě počátkem třicátých let neexistoval v Sovětském svazu pro výstavbu a přestavbu měst univerzálně platný model a zejména avantgardní architekti formulovali řadu alternativních konceptů, jejichž společným znakem bylo uvažování o socialistickém městě jako městě nově založeném, bez jakékoli vazby na stávající historická sídla. Rozsáhlá diskuze o budoucnosti sovětských měst v letech 1929–1930 probíhala ještě primárně na odborné bázi a bez důraznějšího usměrňování ze strany politických elit. Zásadní zvýšení politického zájmu o otázky urbanismu a architektury přinesla postupná konsolidace Stalinovy moci, posun jeho ideologických priorit a vyhlášení prvního pětiletého plánu na konci dvacátých let. Rozsáhlý stavební program, který měl být v pětiletce uskutečněn, vyžadoval jasněji definovat principy další výstavby v podmínkách budování socialismu. V první polovině třicátých let tak dosud různorodé představy o socialistickém městě v důsledku přímých intervencí Stalinem ovládaného stranického vedení nahradila soustava výrazně tradičněji založených principů. Ty znamenaly především odmítnutí dosavadních avantgardních koncepcí směřujících k likvidaci velkých měst a důslednému uplatňování principu kolektivního bydlení. Problematika socialistického města začala být nadále primárně promyšlena v intencích rekonstrukce měst stávajících, s využitím jejich dochované struktury včetně vybraných historických památek.

Symbolem politického obratu se stal Generální plán rekonstrukce Moskvy (1935). Dokument, jenž byl po druhé světové válce prezentován jako žádoucí vzor i pro státy lidových demokracií, ve svých ideových východiscích pro stalinismus typickým způsobem kombinoval tradicionalistické pojetí urbanismu a architektury (koncentrické schéma města se soustavou radiálně okružních komunikací a centrálních dominant, pravidelná bloková zástavba) a všestranný důraz na estetické, reprezentativní a symbolické aspekty městského prostoru s obecnějšími principy, jež byly relevantní i v okruhu stoupenců modernismu (kapacitně velkorysé řešení dopravní infrastruktury, snižování hustoty zastavění, přemísťování průmyslové výroby dále od obytných okrsků, důraz na zeleň). Ve výsledku tak představoval svébytný koncept modernizace, který oproti radikálním avantgardním vizím neodmítal celek historického města, akceptoval jeho dochovanou půdorysnou osnovu, pro potřeby socialistického řádu ji nicméně důsledně monumentalizoval a razantně přizpůsobil soudobým hygienickým a dopravním požadavkům.⁶ Jeho zacházení s prostorem města tak v řadě ohledů sledovalo principy velmi blízké těm, které ve stejné době formulovali signatáři funkcionalistické Athénské charty (1933).

Ústředním pojmem, který definoval celkový kulturněpolitický obrat v sovětské politice, se od roku 1932 stal socialistický realismus. Dobově mimořádně frekventovaný termín se v SSSR a posléze i zemích východního bloku stal označením společné metody, kterou se měla řídit veškerá socialistická umělecká tvorba včetně architektury a výstavby měst. Klíčovým rysem socialistického realismu bylo vyjádření kladného vztahu ke kulturnímu dědictví minulosti, z něhož vyplývala nutnost využívat při tvorbě soudobého umění rozmanité historické žánry a formy z národních tradic dané země, které byly vyhodnoceny jako pokrokové.

Pro další vývoj principů sovětské architektury a zejména jejich poválečný transfer do zemí východního bloku je mimořádně podstatné, že socialistický realismus nikdy nebyl definován skrze ucelený „zakládající“ text. V sovětském prostředí třicátých let jej vymezily především obecné výroky a komentáře politiků vztahující se ke Generálnímu plánu Moskvy a soutěži na Palác sovětů. Jejich společným znakem byl pouze důraz na jednotu a soulad mezi funkčními a výtvarnými aspekty architektury, tj. nutnost využívat v soudobé architektuře historické vzory, ale současně i veškeré vymoženky moderní techniky. Rozhodující pro

⁶ Harald Bodenschatz – Christiane Post – Uwe Altrock, Schmelztiigel internationaler Leitbilder des Städtebaus oder „stalinistische Reaktion“? Die Sowjetunion auf der Suche nach der sozialistischen Stadt zwischen 1929 und 1935, in: Christoph Bernhardt – Thomas Wolfes (eds.), *Schönheit und Typenprojektierung: Der DDR-Städtebau im internationalen Kontext*. Erkner 2005, s. 38.

upřesnění široce vymezených zásad se nakonec stávaly teprve samotné projekty a realizace jednotlivých architektů a jejich následné veřejné ocenění či naopak kritika.

Podstata socialistického realismu jako metody tvorby socialistických měst zůstala v sovětské a následně i československé poválečné praxi předmětem neustálých re/interpretací, na nichž se podíleli nejen političtí funkcionáři, ale zejména sami architekti, teoretici a publicisté.⁷ Výsledkem bylo široké výkladové pole, na němž bylo možné s pomocí obecných, rozdílně interpretovatelných pojmů (krása, lidovost, tradice, pravdivost, pokrokovost) účelově adaptovat, obhajovat či naopak vylučovat řadu principů a myšlenkových východisek. Pohyb v tomto poli byl přitom pro jednotlivé aktéry značně rizikový, neboť případný neúspěch je mohl ohrozit politicky, profesně i lidsky. Nejvyšší rozhodčí autoritu v případných sporech přitom představovala vyjádření vrcholných politiků, k nimž nicméně v československém případě (oproti Stalinovým intervencím v SSSR) téměř nedocházelo.

Model města, který začal být na sklonku čtyřicátých let přenášen do československého prostředí, představoval výsledek popsaného vývoje a opíral se o dva základní charakteristické znaky. První představovalo deklarované zaměření rozvoje města na uspokojování potřeb nejširších vrstev jeho obyvatel s využitím nástrojů moderní techniky, často shrnované do propagandistického hesla „stalinská péče o člověka“. Jejím jádrem mělo být vyrovnávání kvalitativních rozdílů mezi centrem města a jeho okraji a zlepšování bytových podmínek pro rodiny (s avantgardní ideou kolektivního bydlení již nebylo operováno). Druhým znakem zůstával socialistický realismus jako tvůrčí metoda umění, architektury a urbanismu založená na využívání historických vzorů, jejichž škála byla definována pouze obecným poukazem na „národní tradice“ každého státu.

Ve druhé polovině čtyřicátých let byl model socialistického města v kontextu začínající mocenské rivality mezi východním a západním blokem postaven do ostrého protipólu nejen k městům kapitalistickým, ale explicitně také vůči principům avantgardní architektury funkcionalismu a konstruktivismu. Umění avantgardy a na ni navazující soudobá architektura Západu byly v rámci řízené propagandistické kampaně ztotožněny s negativními nálepkami kosmopolitismu a formalismu. Stalinová vize socialistického města byla s pomocí tohoto vyhranění prezentována jako svébytná a specifická svou formou (historismus) i obsahem (plánovitý rozvoj), jako pokroková a zároveň respektující (vybrané) tradiční hodnoty. Pro její

⁷ Katerina Clarková, *Moskva, čtvrtý Řím: stalinismus, kosmopolitismus a vývoj sovětské kultury 1931–1941*. Praha 2016, s. 138-139.

transfer do československého kontextu tím však vznikl zásadní štěpný moment, neboť domácí diskurz o budoucnosti měst a architektury v podmínkách socialismu formovali již od roku 1945 právě architekti meziválečné levicové avantgardy.

V českém prostředí narážel historismus sovětských vzorů na mimořádně silnou avantgardní tradici, která již ve třicátých letech svou vizi socialistické architektury spojila s myšlenkami důsledně uplatňované typizace a standardizace, které její představitelé po roce 1945 dokázali prosadit do praxe a učinit z nich základní bázi, na níž domácí architektura a stavebnictví fungovaly po celé období státního socialismu. V souladu s převažujícím přesvědčením československých architektů tak nadále zůstávaly obecně modernizační aspekty přejímaného sovětského modelu výstavby měst (plánovitost, racionalizace, hygiena), zatímco vůči důslednější recepci tradičních historických vzorů zaujala většina projektantů výrazně odtažitý postoj.

Komplikovaný a oproti dalším uměleckým sférám značně pomalý a nedůsledný proces zavádění socialistického realismu v české architektuře probíhal primárně z politického popudu (vyhlášení socialistického realismu za jedinou přípustnou metodu umělecké a architektonické tvorby na IX. sjezdu KSČ 1949), političtí činitelé však do dalšího upřesňování obsahu pojmu již aktivněji nevstupovali a k otázce nebylo po roce 1949 vydáno žádné konkrétnější stranické ani vládní usnesení. Celý problém se tak stal primárně záležitostí sebedisciplinace a vzájemného vlivového soupeření jednotlivců i skupin uvnitř samotné architektonické obce. Identifikovat zde lze především zřetelné generační štěpení mezi někdejší funkcionalistickou avantgardou a poúnorovými absolventy, kteří si i díky snadnějšímu osvojení ruštiny začali budovat a posilovat vlivnou pozici zprostředkovatelů a interpretů sovětského kánonu.

Případová studie: ústřední prostor socialistické Prahy

V závěrečné případové studii prostřednictvím rekonstrukce jednání o tzv. ústředním prostoru, nejambicióznějším urbanistickém záměru, který byl v padesátých letech v historickém centru Prahy navrhován na základě vzorů SSSR (1953), poukazují na možnosti dobového aktérského vyjednávání. Přestože šlo o projekt oficiálně zaštitěný odkazem na vzor SSSR a prosazovaný politicky silnou figurou plánovacího referenta městského národního výboru, vyvolal v odborných kruzích kritickou diskuzi a část odborníků z řad architektů a památkářů se proti záměru postavila. Obě strany přitom v polemice zčásti využily záštitu sovětských vzorů, v jednom případě s poukazem na principy sovětského urbanismu vyžadující podobný prostor

v centru každého města (zastánci), ve druhém na nezbytnost ochrany památkového dědictví měst (odpůrci). Jako rozhodující a ideologicky nenapadnutelný argument následně odpůrcům projektu posloužila autorita sovětského architekta Galaktionova, který Prahu osobně navštívil a v posudku směrného plánu vypracovaném roku 1954 vybourání části zástavby staroměstského obvodu pro nové náměstí a reprezentativní třídu výslovně nedoporučil. Měníci se politická situace v SSSR v souvislosti s Chruščovovou kritikou socialistického realismu pak další jednání o projektu zcela uzavřela.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní fondy:

Archiv Akademie věd ČR

Československo-sovětský institut

Masarykova akademie práce

Archiv hlavního města Prahy

Magistrát hlavního města Prahy II. – Stavební odbor NVP (ÚNV)

Archiv Institutu a plánování rozvoje hlavního města Prahy

Pozůstalost Ing. arch. Běluše Arnolda

Složka Výstava Sorela

Archiv Kanceláře prezidenta republiky

Kancelář prezidenta republiky 1948–1962

Kancelář prezidenta republiky – protokol Os (osobní sekretariát)

Archiv Klubu Za starou Prahu

Zápisy ze zasedání Domácí rady, dostupné online: <https://www.zastarouprahu.cz/menu-leve/zapisy-domaci-rady-do-roku-1970/kategorie-36/>

Archiv Národního technického muzea, oddělení architektury a stavitelství

Fragner Jaroslav

Archiv Vysokého učení technického v Brně

Osobní spisy zaměstnanců

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Tejge Karel

Muzeum města Brna – oddělení dějin architektury

Jiří Kroha

Národní archiv

Ministerstvo informací

Ministerstvo techniky

Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna

Úřad předsednictva vlády – sekretariáty

Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna

Úřad předsednictva vlády – Vládní výbor pro výstavbu

Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ

Ústřední správa bytové a občanské výstavby
Ústřední výbor KSČ, Politické byro 1954–1962

Vojenský historický archiv
Ministerstvo národní obrany

Literatura primární:

Architektonická tvorba: 35 let KPÚ Praha. Praha: Krajský projektový ústav, [1983]

Architektura národů SSSR: Z dávné minulosti k výstavbě socialistického dneška. Praha: Svaz československo-sovětského přátelství, 1949

ARKIN, David Jefimovič. *Ruská architektura v minulosti a v přítomnosti.* Praha: Orbis, 1946

BAREŠ, Gustav, KRUTINA, Vratislav. *Za krásnou, šťastnou, socialistickou Prahu.* Praha: Kulturně propagační oddělení sekretariátu městského výboru KSČ, [1951]

BUCHARIN, Nikolaj Ivanovič, KONRAD, Kurt, TEIGE, Karel. *Socialistický realismus: Sborník.* Praha: Jarmila Prokopová, 1935

BUNIN, Andrej Vladimirovič, KRUGLOVA, Marija Grigorjevna. *Architektonická kompozice měst.* Praha: Ústav architektury a územního plánování, 1952

CAPENKO, Michail Pavlovič. *O realistických základech sovětské architektury.* Praha: Stavoprojekt, 1955

CIHLA, Vladimír (ed.). *Za Prahu krásnější.* Praha: Orbis, 1962

Čeští architekti-realisté devatenáctého století: Katalog. Praha: SČSVU, 1952

DEJDAR, Břetislav (ed.). *Proti kosmopolitismu v sovětském umění: Soubor statí a článků ze sovět. tisku.* Praha: Svět sovětů, 1949

Diskuse o otázkách soudobé výstavby a architektury v SSSR. Díl I., II. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1955

Dokumenty I. celostátní konference delegátů čs. architektů. Praha: ÚSČSVU – Svaz architektů, 1955

ENGELS, Friedrich. *K bytové otázce.* Praha: Svoboda, 1950

ENGELS, Friedrich. *Postavení dělnické třídy v Anglii.* Praha: Svoboda, 1950

- FROMKOVÁ, Jarmila (ed.). *Jaký byl: Vzpomínky na Vladimíra Iljiče Lenina*. Praha: Svoboda, 1978
- FUČÍK, Julius. *V zemi, kde zítra již znamená včera*. Praha: K. Borecký, 1932
- GOTTWALD, Klement. *O kultuře a úkolech inteligence v budování socialismu: Sborník projevů a statí*. Praha: SNPL, 1954
- HONZÍK, Karel. *Architektura všem*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956
- HRŮZA, Jiří (ed.). *Sovětské zkušenosti v územním plánování*. Praha 1957
- HRŮZA, Jiří (ed.). *Výstavba socialistické Moskvy*. Praha: Orbis, 1952
- HYPŠMAN, Bohumil. *Obnova památné Prahy*. Praha: J. Otto, 1947
- CHAMRÁD, Vladimír. *Letná, první staveniště socialistické Prahy*. Praha: Ústř. n. výbor hl. m. Prahy, 1951
- CHYSKÝ, Jiří. *Průvodce Prahou*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1955
- KAGANOVIČ, Lazar Moisejevič. *O moskevském městském hospodářství a o rozvoji městského hospodářství SSSR: Řeč Kaganoviče, vynikajícího pracovníka v komunální politice v Sov. svazu*. Praha: K. Borecký, 1931
- KAISER, Alois Ladislav. *Průvodce starou Prahou*. Praha: Život a práce, 1947
- KATCEN, Ilja Jefremovič. *Moskevské metro*. Praha: Svět sovětů, 1952
- KAVKA, František, RADKOŠ, I., WIRTH, Zdeněk. *Architektura v českém a slovenském národním dědictví*. Praha: Osvěta, 1952
- Klement Gottwald o Jiráskovi*. [Praha]: Orbis, 1951
- KUBÍČEK, Alois. *Betlemská kaple*. Praha: SNKLHU, 1953 (1. vyd.) a 1960 (2. přeprac. vyd.).
- KUBÍČEK, Alois. *Stará Praha v nové kráse: Obnovené památky pražské*. Praha: Orbis, 1957
- KUBR, František, NEJEDLÝ, Ladislav (eds.). *Čtení o socialistickém realismu: Lenin-Gorkij-Ždanov-Nejedlý-Neumann-Štoll*. Praha: Ústřední kulturně propagační oddělení ÚRO, 1949
- LENIN, Vladimír Iljič. *Lenin o kultuře a umění, Vzpomínky na V. I. Lenina a články o něm*. Praha: SNPL, 1958

- LUDVÍK, Břetislav. *Dvě procházky Prahou Jakuba Arbesa*. Praha: STN, 1954
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich, LENIN, Vladimír Iljič. *O kultuře a umění*. Praha: Svoboda, 1977
- MARX, Karl, ENGELS, Friedrich. *Manifest Komunistické strany*. Praha: SNPL, 1954
- MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organisace města. Díl první, Vývoj a výtvarné zásady. Díl druhý, Zásady organisace*. Brno: ÚAÚP, 1953
- MATOUŠEK, Vladimír. *Komposice a organisace města. Díl třetí, Aplikace teoretických zásad v praxi*. Brno: ÚAÚP, 1953
- MERHOUT, Cyril. *Paláce a zahrady pod Pražským hradem*. Praha: Orbis, 1954
- MICHAJLOV, Nikolaj Nikolajevič. *Nad mapou SSSR*. Praha: Svět sovětů, 1951
- MILJUTIN, Nikolaj Aleksandrovič. *Socgorod: Otázky stavby socialistických měst: Základy racionelního plánování nových sídlišť v SSSR*. Praha: [s.n.], 1931
- MORDVINOV, A. G. a kol. *Sovětská architektura*. Praha: Výtvarné nakladatelství Orbis, 1951
- MRŠTÍK, Vilém. *Bestia triumphans*. Praha: Nákladem Rozhledů, [1897]
- MUKAŘOVSKÝ, Jan a kol. *Památník národního písemnictví na Strahově*. Praha: [nákl. vl.], 1953
- Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951
- NEJEDLÝ, Zdeněk, LANG, Jaromír (eds.). *O umění a politice*. Praha: Melantrich, 1978.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Husův Betlem a náš dnešek: Projev na slavnostním táboru lidu na Betlemském náměstí při odevzdání Betlemské kaple našim pracujícím dne 5. července 1954*. Praha: Orbis, 1954
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa*. Praha: Sekretariát ÚV KSČ, [1946]
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *O výtvarnictví, hudbě a poesii*. Praha: Československý spisovatel, 1952
- NOVÝ, Otakar (ed.). *Architektonická bilance*. Praha: Krajský projektový ústav, 1973
- NOVÝ, Otakar. *Architekti Praze*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971
- Obrana architektury 48'68: katalog výstavy uspořádané u příležitosti 20letého trvání Krajského projektového ústavu v Praze*. Praha 1968

OLIVOVÁ, Věra. *Praha v revolučních tradicích: (průvodce)*. Praha: Osvěta, 1952

Parky kultury a oddechu: Několik pojednání o ideovém, provozním a architektonickém uspořádání parků kultury a oddechu v SSSR s předpisy o jejich správě. Praha: Osvěta, 1952

PAVLÁSEK, Vojtěch a kol. *Museum Aloise Jiráka na Bílé hoře*. Praha: SPN, 1952

Protokol IX. řádného sjezdu komunistické strany Československa. Praha: ÚV KSČ, 1949

Sovětská architektura: Soubor theoretických studií. Praha: Výtvarné nakladatelství Orbis, 1951

Sovětská stavba měst: Soubor theoretických studií. Praha: Orbis, 1951

STALIN, Josif Vissarionovič. *Spisy. Svazek 7. 1925*. Praha: SNPL, 1952

STALIN, Josif Vissarionovič. *Ekonomické problémy socialismu v SSSR*. Praha: Svoboda, 1952

STALIN, Josif Vissarionovič. *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*. Praha: Svoboda, 1949

STALIN, Josif Vissarionovič. *O marxismu v jazykovědě*. Praha: Svoboda, 1950

Svému osvoboditeli československý lid. Praha: Orbis, 1955

SVOBODA, Alois, TUČKOVÁ, Anna. *Prahou od jara do jara*. Praha: Orbis, 1957

SVOBODA, Emanuel. *Po stopách Mikoláše Alše v Praze*. Praha: Nakl. čs. výtvarných umělců, 1956

SVOBODA, Jan (ed.). *Usnesení VKS(b) Lenin Stalin o stavbě měst a architektuře*. Praha: Orbis, 1952

ŠETLÍK, Jiří (ed.). *Sovětské výtvarné umění: Soubor theoretických studií*. Praha: Orbis, 1951

ŠÍF, Julius (ed.). *Otázky teorie a tradice v sovětské architektuře*. Praha: SNKLHU, 1954

ŠLECHTA, Emanuel. *Za socialistickou vědu a techniku: Soubor projevů a statí z let 1948–1953*. Praha: Svobodné slovo-Melantrich, 1954

TEIGE, Karel. *Nejmenší byt: Bytová krize: Reforma bydlení: Byt pro existenční minimum: Rodinný, nájemný a kolektivní dům: Regulace obytných čtvrtí: Nové formy domu a bytu: Hnutí za lidový byt*. Praha: Václav Petr, 1932

TEIGE, Karel. *Surrealismus proti proudu: Surrealistická skupina odpovídá Vítězslavu Nezvalovi, J. Fučíkovi, Kurtu Konradovi, St. K. Neumannovi, J. Rybákovi, L. Štollovi a. j.* [Praha]: Společnost Karla Teiga, [1993]

Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948. Praha: Státní nakladatelství, 1949

VÁVRA, Jindřich. *Betlémská kaple: Nár. kulturní památka.* Praha: Olympia, 1968

Výstavba obytných domů o větším počtu podlaží v Moskvě a Leningradě. Praha: Průmyslové vydavatelství, 1951

WIRTH, Zdeněk, MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura 1800–1920.* Praha: Jan Štenc, 1922

ZELINKA, Timoteus Čestmír. *Husitskou Prahou.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1955

ŽDANOV, Andrej Aleksandrovič. *O umění.* Praha: Orbis, 1949

Literatura sekundární:

AMAN, Anders. *Architecture and Ideology in Eastern Europe During the Stalin Era: An Aspect of Cold War History.* New York: The MIT Pr., 1992

ASSMANN, Aleida. *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik.* München: C.H. Beck, 2006

AULICH, James, SYLVESTROVÁ, Marta. *Political posters in Central and Eastern Europe 1945–1995: Signs of the times.* Manchester: Manchester University Press, 1999

BARTETZKY, Arnold (ed.). *Neue Staaten – neue Bilder? Visuelle Kultur im Dienst staatlicher Selbstdarstellung in Zentral- und Osteuropa seit 1918.* Köln: Bohlau Verlag, 2005

BARTETZKY, Arnold, DMITRIEVA, Marina, KLIEMS, Alfrun (eds.). *Imaginationen des Urbanen: Konzeption, Reflexion und Fiktion von Stadt in Mittel- und Osteuropa.* Berlin: Lukas Verlag, 2009

BARTETZKY, Arnold, SCHALENBERG, Marc (eds.). *Urban planning and the pursuit of happiness: European variations on a universal theme (18th–21st centuries).* Berlin: Jovis, 2009

BARTETZKY, Arnold. Auf der Suche nach der nationalen Form. Zur Architektur der Stalinzeit in der DDR und Polen. In: PURCHLA, Jacek, TEGETHOFF, Wolf (eds.). *Nation, Style, Modernism.* Cracow: International Cultural Centre – Munich: Zentralinstitut für Kunstgeschichte, 2006, s. 325–343

BARTETZKY, Arnold. *Nation-Staat-Stadt: Architektur, Denkmalpflege und visuelle Geschichtskultur vom 19. bis zum 21. Jahrhundert.* Köln: Bohlau, 2012

BARTLOVÁ, Milena. *Dějiny českých dějin umění 1945–1969: Dějiny umění slouží vědě o člověku*. Praha: UMPRUM, 2020

BEČKOVÁ, Kateřina. *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000: Jubilejní sborník*. Praha: Schola ludus – Pragensia, 2000

BERGER, Peter L., LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999

BERNHARDT, Christoph, WOLFES Thomas (eds.). *Schönheit und Typenprojektierung: Der DDR-Städtebau im internationalen Kontext*. Erkner: Leibnitz-Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung, 2005

BOHN, Thomas M. (ed.). *Von der „europäischen Stadt“ zur „sozialistischen Stadt“ und zurück? Urbane Transformationen im östlichen Europa des 20. Jahrhunderts*. München: Oldenbourg 2009

BRANDENBERGER, David. *National Bolshevism: Stalinis mass culture and the formation of modern Russian national identity, 1931–1956*. Cambridge – London: Harvard University Press, 2002

BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis: Soviet ideology, indoctrination, and terror under Stalin, 1927–1941*. New Haven: Yale University Press, 2011

BREGANTOVÁ, Polana, PLATOVSKÁ, Marie, ŠVÁCHA, Rostislav (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění V, 1939–1958*. Praha: Aacademia 2005

BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*. Praha: Argo 2015

BRENNER, Christiane, HEUMOS, Peter (eds.). *Sozialgeschichtliche Kommunismusforschung:*

BROOKS, Jeffrey. *Thank you, comrade Stalin! Soviet public culture from revolution to Cold War*. Princeton: Princeton University Press, 2000

BRŮHOVÁ, Klára a kol. *Budoucnost je skryta v přítomnosti*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2021

BRŮHOVÁ, Klára. *Praha nepostavená: Vltavské břehy jako urbanistické téma moderní metropole*. Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2017

BRŮHOVÁ, Klára. *Pražské vize: Fantastické stavby, které nikdy nevznikly*. Praha: Paseka, 2018

CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900–1939*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000

CALVINO, Italo, *Neviditelná města*. Praha: Dokořán, 2007

CLARK, Katerina. *Moskva, čtvrtý Řím: Stalinismus, kosmopolitismus a vývoj sovětské kultury 1931–1941*. Praha: Academia, 2016

CLARK, Katerina. *Sovětský román: Dějiny jako rituál*. Praha: Academia, 2015

CONNELLY, John. *Zotročená univerzita: Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha: Karolinum, 2008

CSÁKY, Moritz, Leitgeb, Christian (eds.). *Kommunikation – Gedächtnis – Raum. Kulturwissenschaften nach dem „Spatial Turn“*. Bielefeld: Transcript-Verlag, 2009

CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha: Karolinum, 1991

DEHAAN, Heather D. *Stalinist city planning: professionals, performance, and power*. Toronto: University of Toronto Press, [c2013]

DOBRENKO, Jevgenij, NAIMAN, Eric (eds.). *The Landscape of Stalinism: The Art and Ideology of Soviet Space*. Seattle: University of Washington Press, 2003

DOBRENKO, Jevgenij. *Late Stalinism: The Aesthetics of Politics*. New Haven: Yale University Press, 2020

DOBRENKO, Jevgenij. *Political economy of socialist realism*. New Haven: Yale University Press, 2007

DRNEK, Kryštof. *Nerealizovaná Praha*. Praha: Archiv hl.m. Prahy, 2018

DVOŘÁKOVÁ, Dita a kol. *Duch, který pracuje*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2020

FASORA, Lukáš a kol. *Svůdnost sociálního experimentu: Nový člověk 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2018

FEJTOVÁ, Olga, LEDVINKA, Václav, PEŠEK, Jiří (eds.). *Evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945–1989)*. Praha: Scriptorium, 2011

FERENČUHOVÁ, Slavomíra, GALČANOVÁ, Lucie, VACKOVÁ, Barbora (eds.). *Československé město včera a dnes: Každodennost – reprezentace – výzkum*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010

FERENČUHOVÁ, Slavomíra. *Meno, mesto, vec: Urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998

FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press, 1999

FOUCAULT, Michel. *Diskurs; Autor; Genealogie: Tři studie*. Praha: Svoboda, 1994

FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*. Brno: Computer Press, 2007

FRITZSCHE, Peter, HELLBECK, Jochen. Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa. In: GEYER, Michael, FITZPATRICK, Sheila (eds.). *Za obzor totalitarismu: Srovnání stalinismu a nacismu*. Praha: Academia, 2012, s. 404–458

FÜRST, Juliane (ed.). *Late Stalinist Russia: Society between reconstruction and reinvention*. London: Routledge, 2006

GALANDAUER, Jan. *Chrám bez boha nad Prahou: Památník na Vítkově*. Praha: Havran, 2014

GESTWA, Klaus. *Die Stalinschen Grossbauten des Kommunismus: sowjetische Technik- und Umweltgeschichte, 1948–1967*. München: R. Oldenbourg, 2010

GEYER, Michael, FITZPATRICK, Sheila (eds.). *Za obzor totalitarismu: Srovnání stalinismu a nacismu*. Praha: Academia, 2012

GROYS, Boris. *Gesamtkunstwerk Stalin: Rozpolčená kultura v Sovětském svazu. Komunistické postskriptum*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2010

HALBWACH, Maurice. *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*. Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1985

HALBWACH, Maurice. Legendární topografie míst ve Svaté zemi, in: BENZA, Alban, HUBINGER, Václav, MAYER, Françoise (eds.). *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996, s. 6–35

HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard (ed.), JAISSON, Marie (ed.). *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009

HALÍK, Pavel. Ideologická architektura, *Umění: Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky* 44, č. 5 (1996), s. 438–460

- HNÍDKOVÁ, Vendula. *Moskva 1937: Architektura a propaganda v západní perspektivě*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2018
- HOBBSAWM, Eric. Introduction: Inventing Traditions, In: HOBBSAWM, Eric, RANGER, T. O. (eds.). *The Invention of Tradition*. Cambridge – New York 1983, s. 1–14
- HOFFMANN, David Lloyd. *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*. Ithaca: Cornell University Press, 2003
- HOJDA, Zdeněk, POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomnětky*. Praha: Paseka, 1996
- HONEISER, Ladislav, SKALICKÁ, Eva (eds.). *Letná: Historie a vývoj prostoru*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2007
- HONZÍK, Karel. *Ze života avantgardy: Zážitky architektovy*. Praha: Československý spisovatel, 1963
- HORÁČEK, Martin. *Za krásnější svět: Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*. Brno: Barrister & Principal a VUTIUM, 2013
- HOŘEJŠ, Miloš. *Protektorátní Praha jako německé město: Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*. Praha: Mladá fronta, 2013
- HRŮZA, Jiří. *Město: Praha*. Praha: Odeon, 1989
- HRŮZA, Jiří. *Praha v plánech a projektech: Od středověku po současnost: katalog výstavy*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 1999
- HRŮZA, Jiří. *Budoucnost měst*. Praha: Orbis, 1962
- HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*. Praha: Agora, 2002
- HRŮZA, Jiří. *Města utopistů*. Praha: Československý spisovatel, 1967
- HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965
- HUBRTOVÁ, Kateřina. Vysmívaný a nenáviděný. *Dějiny a současnost*, č. 4 (2007), s. 24–27
- CHAN-MAGOMEDOW, Selim O. *Pioniere der sowjetischen Architektur: Der Weg zur neuen sowjetischen Architektur in den zwanziger und zu Beginn der dreissiger Jahre*. Dresden: VEB Verlag der Kunst, 1983
- JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk. *Sovětské poradci a ekonomický vývoj v ostravsko-karvinském revíru*. Opava: Open Education & Sciences, 1996

KAPLAN, Karel. *Alexej Čepička – dobová dramata komunistické moci*. Brno: Barrister & Principal, 2011

KARRASCH, Alexander. *Die „Nationale Bautradition“ Denken: Architekturideologie und Sozialistischer Realismus in der DDR der Fünfziger Jahre*. Berlin: Mann, 2015

KNAPÍK, Jiří a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Praha: Academia, 2011. 2 sv.

KNAPÍK, Jiří. *Kdo spoutal naši kulturu: Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov: Šárka, 2000

KNAPÍK, Jiří. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953: Biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*. Praha: Libri, 2002

KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha: Libri, 2006

KOHOUT, Jiří, VANČURA, Jiří. *Praha 19. a 20. století: Technické proměny*. Praha: SNTL, 1986

KOLÁŘ, Pavel. *Soudruzi a jejich svět: Sociálně myšlenková tvářnost komunismu*. Praha: NLN, 2019

KOPANSKI, Karlheinz, STENGEL, Karin, PETROVA, Jevgenija (eds.). *Agitation zum Glück: Sowjetische Kunst der Stalinzeit*. Bremen: Edition Temmen, 1994

KOPEČEK, Michal. Čeští komunističtí intelektuálové a „národní cesta k socialismu“: Zdeněk Nejedlý a Karel Kosík, 1945–1968, *Soudobé dějiny* 23, č. 1-2 (2016), s. 77–117

KOPEČEK, Michal. Ve službách dějin, ve jménu národa. Historie jako součást legitimizace komunistických režimů ve střední Evropě v letech 1948–1950. *Soudobé dějiny* 8, č. 1 (2001), s. 23–43

KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press, 1997

KOUKALOVÁ, Martina, KUDYN, Milan, NOVOTNÁ, Eva. *Plánování Prahy: Historie Útvaru hlavního architekta 1961–1994*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, 2021

KOULA, Jan E., SUCHOMELOVÁ, Marcela (eds.). *Jan E. Koula: Důvěrná architektura*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2013

KREJČÍ, Marek. Architekti ve stínu velkých totalit, in: VLČEK, Radomír a kol. *Ne-svoboda, despotie a totalitarismus v kultuře a kulturních dějinách*. Praha: Česká společnost pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, 2021, s. 465–489

KREJČÍ, Marek. Ochrana památek v padesátých letech, in: *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Národní technické muzeum, 2010, s. 97–109

KROHA, Jiří, HRŮZA, Jiří. *Sovětská architektonická avantgarda*. Praha: Odeon, 1973

KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: Politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012

KSANDR, Karel. Rekonstrukce hotelu, aneb Proměna rudého Internationalu na zelený Holiday Inn. *Stavba*, č. 2 (1997), s. 60–63

KURZ, Michal. „Do služeb lidu!“ Historické dědictví jako součást ideálu „socialistického města“ v období padesátých let, in: *Historica Olomucensia* 54, 2018, s. 257–287

KURZ, Michal. „Za krásnou, šťastnou, socialistickou Prahu“: Oficiální zobrazování české metropole v období stalinismu, in: *Od veduty k fotografii: Inscenování města v jeho historii: Stati a rozšířené příspěvky z 34. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2017, s. 617–636

KURZ, Michal. Mezi tradicí a modernitou: Poznámky k povaze ideálu „socialistického města“ v období poválečného socialismu, in: *České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2019, s. 163–174

KUSÁ, Alexandra. *Prerušená pieseň: výtvarné umenie v časoch stalinskej kultúrnej praxe: 1948-1956*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2019

KUSÁ, Alexandra, MORHÁČOVÁ, Pavlína. *Prerušená pieseň: umenie socialistického realizmu 1948–1956: sprievodca výstavou*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2012

LE CORBUSIER. *Za novou architekturu*. Praha: Petr Rezek, 2005

LEDVINKA, Václav, PEŠEK, Jiří. *Praha*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000

LEFEBVRE, Henri. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell, 2000

LÖW, Martina. *Soziologie der Städte*. Frankfurt/Main: Suhrkamp, 2008

LOW, Setha M. Spatializing Culture: The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica. *American Ethnologist*, vol. 23, No. 4 (November 1996), s. 861–879

LYNCH, Kevin. *Obraz města = The image of the city*. Praha: Polygon, 2004

MACURA, Vladimír. *Obraz Prahy v české obrozenské kultuře*. In: *Město v české kultuře 19. století*. Praha: Národní galerie, 1983, s. 154–167

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008

MADDOX, Steven. *Saving Stalin's Imperial City: Historic Preservation in Leningrad, 1930–1950*. Bloomington: Indiana University Press, 2015

MAHNKEN, Gerhard (ed.). *Reise Nach Moskau: Quellenedition zur neueren Planungsgeschichte*. Berlin: IRS, 1995

MACHARÁČKOVÁ, Marcela (ed.). *Jiří Kroha (1893–1974): Architekt, malíř, designér, teoretik v proměnách umění 20. století*. Brno: Muzeum města Brna ve spolupráci s vydavatelstvím ERA, 2007

MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991

MAREK, Michaela. *Der tschechoslowakische Weg zum sozialistischen Realismus. Das Beispiel Ostrava*. In: Kovács, Timea (ed.). *Halb-Vergangenheit. Städtische Räume und urbane Lebenswelten vor und nach 1989*. Berlin: Lukas Verlag, 2010, s. 44–91

MAREK, Michaela. *Nationale oder universale Geschichte? Historismen in der Staatsarchitektur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. *Architectura* 32, č. 1 (2002), s. 73–88

MEDVEDEV, Žores Aleksandrovič, MEDVEDEV, Roj Aleksandrovič. *Neznámý Stalin*. Praha: Academia, 2003

MERVART, Jan, RŮŽIČKA, Jiří. *„Rehabilitovat Marxe!“ Československá stranická inteligence a myšlení post-stalinské modernity*. Praha: NLN, 2020

Město v české kultuře 19. století: Sborník symposia pořádaného Národní galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV u příležitosti 2. ročníku Smetanova festivalu v Plzni ve dnech 4.–6. března 1982. Praha: Národní galerie, 1983

MICHALOVÁ, Rea. *Karel Teige: Kapitán avantgardy*. Praha: KANT, 2016

MITROVIĆ, Branko. *Studying Renaissance Architectural Theory in the Age of Stalinism, I Tatti: Studies in the Italian Renaissance* 12, 2009, s. 233–263

MÖBIUS, Thomas. *Russische Sozialutopien von Peter I. bis Stalin. Historische Konstellationen und Bezüge*. Berlin – Münster 2015

MUSIL, Jiří. *Urbanizace v socialistických zemích*. Praha: Svoboda, 1977

- NESVADBÍKOVÁ, Jiřina, VINTER, Vlastimil, WIRTH, Zdeněk. *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 1, Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*. Praha: SPN, 1983
- NESVADBÍKOVÁ, Jiřina. *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 3., Výběr autentických dokumentů 1918–1958*. Praha: SPN, 1983
- NOEVER, Peter (ed.). *Tyranei des Schönen: Architektur der Stalin-Zeit*. München: Prestel, 1994
- NOVOTNÝ, Jiří. *Prahou posedlý*. Praha: Karolinum, 2002
- NOVÝ, Otakar. *Ohňostroj pražských barů a lokálů*. Praha 1995
- PAPERNYJ, Vladimir. *Kultura 2 – Architektura stalinské epochy*. Řevnice: Arbor vitae, 2014
- PECHAR, Josef, URLICH, Petr. *Programy české architektury*. Praha: Odeon, 1981
- PECHAR, Josef. *Československá architektura: 1945–1977*. Praha: Odeon, 1979
- PERNES, Jiří, POSPÍŠIL, Jaroslav, LUKÁŠ, Antonín. *Alexej Čepička: Šedá eminence rudého režimu*. Praha: Brána, 2008
- PEŠEK, Jiří. *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920*. Praha: Scriptorium, 1999
- PEŠKOVÁ, Michaela. *Idea „nového člověka“ v ruské literatuře 20. a 30. let 20. století*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2012
- PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948–1958*. Praha: Gallery, 2002
- PETR, František, KOSTKA, Jiří. *Městské památkové rezervace v Čechách a na Moravě*. Praha: SNKLHU, 1955
- PÍCHOVÁ, Hana. *Případ Stalin: Historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze*. Řevnice: Arbor vitae, 2014
- PLAGGENBORG, Stefan. *Experiment Moderne: Der sowjetische Weg*. Frankfurt: Campus, 2006
- PLATOVSKÁ, Marie, ŠVÁCHA, Rostislav (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění. V. díl. 1939–1958*. Praha: Ústav dějin umění AV ČR, 2005
- POCHE, Emanuel (ed.). *Praha našeho věku: Čtvero knih o Praze: architektura, sochařství, malířství, užité umění*. Praha: Panorama, 1978

Proměny města: Staroměstský a novoměstský břeh. Praha 2009

PÝCHOVÁ, Eva. První panelový dům v Praze. *Průzkumy památek* 13, 2006, s. 106–109

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010

RANDÁK, Jan. Betlémská kaple, revoluční tradice a vstup marx-leninské historiografie do prostoru, in: JIROUŠEK Bohumil a kol, *Proměny diskursu české marxistické historiografie: Kapitoly z historiografie 20. století.* České Budějovice 2008, s. 225–249

RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015

RAU, Susanne. *Räume: Konzepte, Wahrnehmungen, Nutzungen.* Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2013

Rekonstrukce historických měst: Sborník prací Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v letech 1949–1954. Praha: Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, 1956

RŮŽIČKA, Jiří. Poststalinismus jako (ne)stalinský projekt modernity? Možnosti konceptuálního uchopení intelektuálních „reformních“ diskurzů v období 1956–1968. In: *Soudobé dějiny* 25, č. 1-2 (2018), s. 208–228

SCOTT, James C. *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed.* New Haven: Yale University Press, 1998

SEDLÁKOVÁ, Radomíra, KRAJČI, Petr (eds.). *Antonín Engel 1879–1958 (architekt, urbanista, pedagog).* Praha: Národní galerie, 1999

SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Sorela: Česká architektura padesátých let.* Praha: Národní galerie 1994

SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Nereálný socialismus: Praha 1948–1989.* Praha: Národní galerie, 2018

SCHÄTZKE, Andreas. *Zwischen Bauhaus und Stalinallee: Architekturdiskussion im östlichen Deutschland 1945–1955.* Gütersloh: Bauverlag, [2017]

SCHLÖGEL, Karl. *Im Raume lesen wir die Zeit: Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik.* Frankfurt/Main: Fischer-Taschenbuch-Verl., 2011

SCHLÖGEL, Karl. *Terror und Traum: Moskau 1937.* München: Hanser 2009

SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie (ed.). *Paneláci 1, Padesát sídlišť v českých zemích: Kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2016

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie (ed.). *Paneláci 2, Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989: Kritický katalog k výstavě Bydliště – panelové sídliště: Plány, realizace, bydlení 1945–1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum, 2017

SOMMER, Vítězslav a kol. *Řídit socialismus jako firmu: Technokratické vládnutí v Československu, 1956–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019

SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscevtví: Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011

Sorela: česká architektura padesátých let. Praha: Národní galerie, 1994

SOUKUPOVÁ, Blanka, LUTHER, Daniel, SALNER, Peter (eds.). *Mýtus – „realita“ – identita: Socialistické metropole v zápasech o novou přítomnost a vizi šťastné budoucnosti*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2014

SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016

STITES, Richard. *Revolutionary dreams: Utopian vision and experimental life in the Russian Revolution*. New York: Oxford University Press, 1989

STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014

STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity: Kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010

SVOBODA, Jan E., NOLL, Jindřich. *Praha 1945–2003: Kapitoly z poválečné a současné architektury*. Praha: Libri, 2006

ŠIMOVÁ, Kateřina, KOLENOVSKÁ, Daniela, DRÁPALA, Milan (eds.). *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017

ŠOPÁK, Pavel. Architekt Vladimír Chamrád a jeho texty ze třicátých a čtyřicátých let: K 75. výročí vzniku expozitury Zemského národního výboru v Moravské Ostravě, *Slezský sborník* 118, č. 2 (2020), s. 137–142

ŠVÁCHA, Rostislav a kol. *Forma sleduje vědu: Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922–1948*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2000

ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*. Praha: Victoria Publishing, 1995

ŠVÁCHA, Rostislav. Zdeněk Pešánek jako architekt. *Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky* 44, č. 5 (1996), s. 425–437

TABOR, Jan (ed.). *Kunst und Diktatur: Architektur, Bildhauerei und Malerei in Österreich, Deutschland und der Sowjetunion 1922–1956: [Ausstellungskatalog]*. Baden: Grasl, 1994, 2 sv.

TEIGE, Karel, KROHA, Jiří, CÍSAŘOVSKÝ, Josef (eds.). *Avantgardní architektura*. Praha: Československý spisovatel, 1969

TOMASIK, Wojciech. *Inżynieria dusz: Literatura realizmu socjastycznego w planie „propagandy monumentalnej“*. Wrocław: FNP, 1999

Tschechoslowakei, Polen, Ungarn und DDR 1948–1968. München: Oldenbourg, 2005

UHLÍKOVÁ, Kristina. *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha: Artefactum, 2004

UHLÍKOVÁ, Kristina. *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*. Praha: Národní památkový ústav, 2010

URLICH, Petr a kol. *Šedesátá léta v architektuře očima pamětníků*. Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2006

URUSSOWA, Janina. *Das Neue Moskau: Die Stadt der Sowjets im Film 1917–1941*. Köln: Böhlau, 2004

VINKEN, Gerhard. *Zone Heimat: Altstadt im modernen Städtebau*. Berlin – München: Dt. Kunstverl., 2010

VLAŠÍN, Štěpán. *Avantgarda známá a neznámá. Sv. 1: Od proletářského umění k poetismu*. Praha: Svoboda, 1971

VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Velká Praha. A–L*. Praha: Academia, 2012

VOJVODÍK, Josef, WIENDL, Jan (eds.). *Heslář české avantgardy: Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011

VORLÍK, Petr. *Areál ČVUT v Dejvicích v šedesátých letech*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 2006

VORLÍK, Petr. *Český mrakodrap*. Praha: Paseka, 2015

VYBÍRAL, Jindřich. *The Beacons of Revolutionary Ideas: Sorela as Historicism and Rhetoric*, *Centropa* 1, č. 2 (2001), s. 95–100

VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: Devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002

VYMĚTALOVÁ, Martina, GORYCZKOVÁ, Nad'a (eds.). *Poválečná totalitní architektura a otázky její památkové ochrany: Sborník příspěvků: mezinárodní seminář, Ostrava, 18.–19. září 2002*. Ostrava: Státní památkový ústav v Ostravě, 2002

XX. století v Kolovratském a Valdštejnském paláci. Praha: HQ Kontakt pro Kancelář Senátu, 2003

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze ve spolupráci s Arbor vitae, 2013

ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: Bydlení v Československu v letech 1945–1960*. Praha: Academia, 2015

Zrození metropole: Moderní architektura a město ve střední Evropě 1890–1937. Praha: Obecní dům, 1999

Dobová periodika:

Architekt: Časopis československých architektů

Architektura ČSR

Československo

Československý architekt: Čtrnáctideník architektů

Květy

Lidová demokracie

Lidové noviny

Literární noviny

Mladá fronta

Mladý technik

Nová Praha: Týdeník ÚNV pro lidovou správu a komunální podniky

Obrana lidu

Ochrana památek: Věstník Klubu Za starou Prahu

Praha: Týdeník Ústředního národního výboru hlavního města Prahy

Práce

Právo lidu

Rudé právo

Sovětská architektura: Časopis Československo-sovětského institutu – sekce umění

Stavba

Svět práce

Svět sovětů

Svět v obrazech

Svobodné slovo

Umění

Var

Večerní Praha

Věda a technika mládeži

Věstník hlavního města Prahy

Vlasta

Výtvarná práce

Výtvarné umění

Výtvarnický věstník

Za starou Prahu

Zprávy památkové péče

Publikační a odborná činnost studenta

PhDr. Michal Kurz

Odborné studie a monografie

KURZ, Michal – PÁCHA, Martin – ŠVARNÁ, Eliška, *Obrazy vody: Jihočeské přehrady a jejich otisk v krajině a společnosti*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2023.

KURZ, Michal – PÝCHA, Čeněk, České hrady a zámky: možnosti interpretace fenoménu, *Dějiny – teorie – kritika* 19, 2022, č. 2, s. 227-252.

KURZ, Michal, „Zapojíte se do diskuze?“ Uvažování o muzeích na stránkách českých muzejních periodik (1989–2021), *Muzeum* 60, 2022, č. 2, s. 84-92.

KURZ, Michal, Příběhy domů a reflexe prostoru: potenciál „socialistických“ památníků v kontextu vystavování soudobých dějin, *Zborník Slovenského národného múzea: História* 120, 2021, s. 21-35.

KURZ, Michal, Město – prostor – dějepis: Didaktický potenciál městského prostoru ve výuce dějepisu (příklad Českých Budějovic), *Historie – Otázky – Problémy* 10, 2018, č. 1, s. 89-121.

KURZ, Michal, „Do služeb lidu!“: Historické dědictví jako součást ideálu „socialistického města“ v období padesátých let, *Historica Olomucensia* 44, 2018, s. 257-287.

KURZ, Michal, Za krásnou, šťastnou, socialistickou Prahu: Oficiální zobrazování české metropole v období stalinismu. *Documenta Pragensia* 36, 2017, s. 617-636.

KURZ, Michal, „Libušino proroctví přeměňujeme ve skutečnost!“: Komunistická vize Prahy v období stalinismu. *Historie – Otázky – Problémy* 8, 2016, č. 1, s. 132-145.

KURZ, Michal, František Stulík: vlastenec, sběratel a ochránce budějovických památek, *Jihočeský sborník historický* 84, 2016, s. 218-242.

KURZ, Michal, Klopotné znovuzrození Bílého města: Nová identita poválečné Opavy a její obraz v materiální struktuře historického centra, *Slezský sborník. Acta Silesiaca* 113, 2016, č. 2, s. 361-388.

KURZ, Michal, Sokolský ostrov v Českých Budějovicích a spory o jeho budoucnost v letech 1912–1915, *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, 2014, s. 46-55.

Kapitoly v kolektivních monografiích

KURZ, Michal, Družstvo zázraků. In: VORLÍK, Petr (ed.), *(A)typ: Architektura osmdesátých let*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, 2019, s. 126-131.

KURZ, Michal, Memoriální architektura v krajině. In: VORLÍK, Petr (ed.), *(A)typ: Architektura osmdesátých let*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, 2019, s. 228-233.

KURZ, Michal, Mezi tradicí a modernitou: Poznámky k povaze ideálu „socialistického města“ v období poválečného stalinismu. In: KABEŠOVÁ, Monika – BEKERA, Matěj – HOLUB, Ondřej, *České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII*. Ústí nad Orlicí: Gaudeamus, 2019, s. 163-174.

KURZ, Michal, Opomíjení zakladatelé?: Král Přemysl Otakar II. a lokátor Hirzo v novodobé toponymii Českých Budějovic. In: MARTÍNEK, Jiří – KŘÍŽOVÁ, Lenka, *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu: osobnosti v názvech měst a míst*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2017, s. 73-84.

KURZ, Michal, Budujeme novou Prahu! Pokus o ohledání prostorové a vizuální dimenze stalinismu v kontextu historických měst. In: KARPÍŠEK Jaromír – STURZ, Zbyněk – BLÁHOVÁ, Marie, *České, slovenské a československé dějiny 20. století XI*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017, s. 213-219.

Popularizační články a recenze

KURZ, Michal, České hrady a zámky mezi tradicí, stereotypem a (sebe)reflexí, *Dějiny a současnost* 45, 2023, č. 3, s. 15-18.

KURZ, Michal, Veronika Rollová, Pražský hrad na cestě ke komunistické utopii (1948–1968), Praha: UMPRUM 2019, *Moderní dějiny* 29, 2021, s. 292-306.

KURZ, Michal, Dějiny na procházce: Vzdělávání ve veřejném prostoru pohledem Historických dílen, *Marginalia historica* 10, 2020, č. 2, s. 209-214.

KURZ, Michal, Jiří Jung – Jiří Neminář: Kdo jsou lidé na Hlučínsku. Hlučín: Muzeum Hlučínska, 2017. *Muzeum* 55, 2018, s. 62-64.

KURZ, Michal – NEMINÁŘ, Jiří, 70 Jahre nach der Befreiung: Das Konzentrations- und Vernichtungslager Auschwitz und die deutsche Besatzungsherrschaft in Polen: Internationale Jugendbegegnung des Deutschen Bundestages zum Tag des Gedenkens an die Opfer des Nationalsozialismus. *Historie – Otázky – Problémy* 8, 2016, s. 220-221.

KURZ, Michal, Geteilte Regionen – geteilte Geschichtskulturen? Muster der Identitätsbildung im europäischen Vergleich. *Slezský sborník. Acta Silesiaca* 113, 2015, s. 154-158.

Účast na významnějších konferencích

Vodné diela v archívnych dokumentoch (Povážska Bystrica, 23. - 25. 5. 2023),
príspevek *Obrazy vody: Poválečná vodní díla v kaleidoskopu historických pramenů*, s Eliškou Švarnou

Postupme si dále! Proměny interpretace kulturního dědictví v ČR (Praha, 06. - 7. 10. 2022),
príspevek *České hrady a zámky mezi tradicí, stereotypem a (sebe)reflexí*

12. sjezd českých historiků: Profesní setkání historiků a historiček České republiky (Ústí nad Labem, 19. - 22. 9. 2022), příspěvek *Paměť – beton – identita: urbánní dědictví státního socialismu v české postsocialistické reflexi*

12. sjezd českých historiků: Profesní setkání historiků a historiček České republiky (Ústí nad Labem, 19. - 22. 9. 2022), příspěvek *Zapojíte se do diskuze?: Psaní a přemýšlení o muzeích na stránkách českých odborných periodik (1989–2021)*

Památky a památková péče v Československu a v dalších zemích střední Evropy ve druhé polovině 20. století (online konference, 26. - 29. 4. 2021), přednáška *Památky v pohybu: Kulturní dědictví pohledem československého dokumentárního filmu 1948–1956*, s Andreou Průchovou-Hrůzovou

Dějiny ve veřejném prostoru II: Vystavování minulosti (online konference, 22. 10 - 11. 12. 2020), příspěvek *Naše nebo cizí?: Vystavování dějin v interiérech českých zámků*

Odvaha k odpovědnosti: Jak sdělit nevyslovitelné?: Muzea a tragické dějiny 20. století (Brno, 22. - 24. 11. 2017), příspěvek *Potenciál (ne)reflektovaného prostoru: „Socialistické“ památníky a jejich soudobé muzejní využití*

Barevnost v architektuře jako obraz doby (Praha, 8. 11. 2017), příspěvek *Kolik barev má socialismus?: Poznámky k otázce barevnosti v architektuře let 1948–1989 a jejich kulturních reprezentacích*

11. sjezd českých historiků: Profesní setkání historiček a historiků ČR (Olomouc, 13. - 15. 9. 2017), příspěvek *„Do služeb lidu!“: Historické dědictví jako součást ideálu „socialistického města“ v období padesátých let*

Poválečná architektura: Nové hodnoty? (Praha, 5. 10. 2016), příspěvek *„Socialistická“ architektura Českých Budějovic v zrcadle současného veřejného (ne)zájmu*

III. Internationales Doktorandenforum Kunstgeschichte des östlichen Europas (Berlin, 29. 4. 2016), příspěvek *Historische Stadt im sozialistischen Aufbau: Prag und Leipzig zwischen Vision und Wirklichkeit des Stalinismus*

Výuka na Filozofické fakultě UK

Krajina, město, prostor: Vize a formování prostoru v moderních a soudobých dějinách, ZS+LS, ak. r. 2017/2018, společně s doc. PhDr. Janem Randákem, Ph.D.

Čtení a interpretace textů k moderním dějinám, ak. r. 2018/2019, ZS, společně s doc. PhDr. Janem Randákem, Ph.D.

Přípravné kurzy – Spolek studentů historie FF UK, 2018–2020 (lektor workshopů)

Účast na grantech a badatelských projektech

2023–(2027), *Památky a společnost v českých zemích mezi lety 1900 a 1960: Profesní a osobní strategie ochránců památek ve světle soukromé korespondence*, NAKI III

2018–2022, *Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu*, NAKI II

2021–2023, *Obrazy vody: Jihočeské přehrady a jejich otisk v krajině a společnosti*, Strategie AV 21

2018–2021, *Historylab: využití technologií k rozvoji historické gramotnosti*, ÉTA – TA ČR

2018–2020, *The Experience of State Socialism Reimagined*, Erasmus+

2017–2018, *Metodika konstruktivní komunikace s návštěvníkem ve filmově-historické expozici*, vnitřní granty FF v rámci SVV

Zahraníční stáže

01/2017 – Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Německo (DAAD)

08–09/2016 – Universität Leipzig, Německo

08/2013–10/2014 – Universität Leipzig, Německo (Erasmus)